

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

ISSN 2219-2654

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЇ**

Збірник наукових праць

№2(34) 2014

Луганськ 2014

ЗМІСТ

Zavatskaya N.E.	OPTIMIZATION OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL HELP DURING READAPTATION: CONDITIONS AND PRINCIPLES.....
Андросович К.А.	СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....
Базиленко А.К.	ОСОБЛИВОСТІ ВОЛЬОВОЇ СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ..
Бастракова А.С.	ЧОТИРИ ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ САМОДЕТЕРМІНАЦІЇ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....
Береза А.А.	ОСНОВНЫЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ БЛАГОПОЛУЧИЯ СУПРУГОВ.....
Блискун О. О.	ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРИНЦИПІВ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ (ГЕНЕТИКО-МОДЕЛЮЮЧИЙ ПІДХІД С. МАКСИМЕНКА).....
Богучарова О.І.	ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТНОГО СТАВЛЕННЯ КУРСАНТІВ ДО ЗДОРОВ'Я.....
Бондарчук О.І.	КОГНІТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДЛІТКІВ З ДОВКІЛЛЯМ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ.....
Боровик О. В., Крайніков Е. В.	ПЕРЕЖИВАННЯ ЗАГРОЗИ ЗРИВУ ПЕРШОЇ ВАГІТНОСТІ ЖІНКАМИ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП.....
Vorozhentseva T.V.	SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF CORPORATE CULTURE
Бохонкова Ю.О.	ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГРУПОВИХ ЕМОЦІЙНИХ ВІДНОСИН У ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ.....
Боярин Л.В.	МОДЕЛЬ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ НЕПОВНОЇ СІМ'Ї.....
Бриль М. М.	ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ АСЕРТИВНОСТІ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ У ВНЗ.....
Гнускіна Г.В.	ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОФЕСІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НА ВИЯВИ СИНДРОМУ «ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ» У ПІДПРИЄМЦІВ.....
Гошовський Я.О.	РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ПСИХОГЕНЕЗИ ДЕПРИВОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....
Загной Т.В.	СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-СПОРТСМЕНІВ.....
Zadorozhnaya O. N.	SOCIO-PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE MANAGEMENT OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

- Карамушка Л.М., Шевченко А.М.
ЦІНІСНО-СМИСЛОВИЙ ТА ПОВЕДІНКОВО ДІЯЛЬНИЙ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ
СУТНОСТІ КУЛЬТУРИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ
КУЛЬТУРИ.....
- Кіраль А.
ДЕВІАНТНІСТЬ – КЛЮЧОВА ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ.
- Коваленко А.Б.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СПІЛКУВАННЯ ЯК ПРОБЛЕМИ
ПСИХОСЕМІОТИКИ.....
- ...
- Кравченко К. В.
СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО ДИТИНИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ
ФЕНОМЕН.....
- Літвінова О. В.
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В ПЕРІОД СОЦІАЛЬНОЇ
НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....
- Лосієвська О. Г.
ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПРОФІСІОНАЛІЗМУ
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ: ОСОБЛИВОСТІ
АСЕРТИВНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ.....
- Марусинець М.М.
ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СТУДЕНТІВ–ПСИХОЛОГІВ: ТРАДИЦІЙНІ ТА
ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ.....
- Марчук Л.М.
КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ АСЕРТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-
ПСИХОЛОГА.....
- Матієшин І.В.
АДАПТАЦІЙНІ ЕФЕКТИ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ В СПОРТИВНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ.....
- Мечетний А.Ю.
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИБОРУ ПСИХОДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДИК
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ШАХТАРІВ.....
- Миرونчак Т.В.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ).....
- Михайлишин У.Б., Токарева В. А.
ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ
ВНУТРІШНІХ
СПРАВ.....
- Mitichkina O.A.
SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF ORGANIZATIONAL CULTURE FORMING
AMONG THE
STUDENTS.....
- Моран І.В.
ГЕНЕЗА ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....
- Москальова А.С.
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА СЛУХАЧІВ КУРСІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДО
ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗ КЕРІВНИКАМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ.....
- Павленко Н.А.
ПРОБЛЕМИ ЛІДЕРСТВА І КЕРІВНИЦТВА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ
НАВЧАЛЬНИМ
ЗАКЛАДОМ.....
- Пастух Л.В.

МОДЕЛЬ СЕНЗИТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ...
Пілецька Л.С.
ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦЯ.....
Плужник Я.А.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....
Поцупко О.А.
ЗАГАЛЬНИЙ ДЕВІАНТНИЙ СИНДРОМ АДАПТАЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ....
Provotorova N.V.
PROBLEM OF BECOMING SPECIALISTS OF SOCIONOMIC PROFILS AND ITS SOLUTION
Проскурка Н. М.
АВТОПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ АСПЕКТ.....
Присяннікова Т.Ф.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ІЗ ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ В УМОВАХ СІМ'Ї.....
Rynder I.D.
PATTERNS OF DIALOGUES BETWEEN “I” AND “NOT-I” IN DIFFERENT IDENTITY CHARACTERISTICS.....
Сербін-Жердецька І.А.
СМИСЛОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА ЇЇ ЖИТТЄВИХ ВИБОРІВ....
Сердюк Л. З.
РОЗВИТОК В УКРАЇНСЬКІЙ ПСИХОЛОГІЇ ПРОВІДНИХ ІДЕЙ Г. С. КОСТЮКА.....
Сідоров О.О.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЇЦИДАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПЕРЕДСУЇЦИДАЛЬНИХ СИМПТМОКОМПЛЕКСІВ У СУЧАСНОМУ СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....
Сняданко І.І.
КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВА МОДЕЛЬ В КОНСУЛЬТУВАННІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ В КОНТЕКСТІ ЇХ ПІДГОТОВКИ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....
Соловйов О.М.
ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ.....
Терещенко А.М.
УМОВИ ТА ЗАСОБИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТИВНОГО ВІДЧУТТЯ ОПТИМІЗМУ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ.....
Тоба М.В.
ГРУПОВІ НОРМИ ЯК РЕСУРС ВИЩОГО РІВНЯ РОЗВИТКУ ОСВІТЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ....
Траверсе Т. М.
СИСТЕМНО-СТРАТЕГІАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО МИСЛЕННЯ (ПРОДОВЖЕННЯ).....
Фомінова Г.В.
ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І ЕТНОЦЕНТРИЗМ.....
Фролова О.В.
АДАПТАЦІЯ УКРАЇНОМОВНОЇ ВЕРСІЇ МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....
Харченко В.С.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕЗАДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ТА МЕХАНІЗМІВ ЇХНЬОГО САМОЗАХИСТУ

Черних Л.А.
ОСОБЛИВОСТІ ДРУЖНИХ СТОСУНКІВ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....

Шебанова В.І.
ОСОБЛИВОСТІ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ АНОРЕКСИКІВ НА ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ.....

Шетеля Н.І.
ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ.....

Шугурова Т. Л.
ДОЗВІЛЛЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПАРАДИГМІ

Шербак Т.І.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ОБРАЗУ Я ОСОБИСТОСТІ ТА САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ У ВІРТУАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ.....

Карамушка Т.В.
ПІДГОТОВКА АСПРАНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТРУДНОЩІВ, «РЕАЛЬНИХ» ТА «БАЖАНИХ» ФОРМ ПІДГОТОВКИ.....

ОСОБЛИВОСТІ ДРУЖНІХ СТОСУНКІВ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті наведено результати дослідження рівня схильності до дружби старших підлітків. Визначено види, причини та значення дружби, а також особливості розвитку дитини у старшому підлітковому віці, які сприяють формуванню дружніх стосунків. Джерел – 12.

Ключові слова: *дружба, дружні стосунки, емпатія, атракція, схильність до дружби, довіра, афіліація.*

Постановка проблеми. Стереотипне розуміння дружби, різноманітні упередження щодо дружніх стосунків формувалися тисячоліттями. Зараз жодна людина не може уявити своє без друга. Адже друг - це та людина, якій довіряють, на яку можна покластися чи попросити поради. Вивчення процесу дружби показує, що дружба є особливим видом взаємовідносин, що характеризуються самоцінністю, безкорисливістю, глибиною й інтимністю, вибірковістю і взаємною симпатією. Зміни, які відбуваються в зовнішній соціальній ситуації, не можуть не впливати на вибір і характер взаємин з другом.

Проблема вивчення особливостей дружніх стосунків, які сприяють успішній адаптації та самореалізації особистості, набуває особливого значення й актуальності для підлітків. Так, з одного боку, формування власної активної та відповідальної позиції є для підлітка найважливішим завданням віку, а з іншого - за ним ще закріплений соціальний статус «дитини», що обмежує прояв самостійності. Відзначимо, що підлітковий вік в більшості як вітчизняних (Л.І. Божович, Л.С. Виготський, І.С. Кон, Д.І. Фельдштейн, Д.Б. Ельконін), так і зарубіжних (Ш. Бюлер, Е. Еріксон, К. Левін, Ж. Піаже, Ст. Холл, Е. Шпрангер) психологічних підходів і теорій розглядається як суперечливий і критичний етап розвитку особистості. Дружні стосунки старших підлітків мають багато відмінностей та особливостей, за визначенням численних дослідників (Б. Байджелу, Т. Берндт, Д. Ла Гайпа, К.Є.Ізард, В. Корсаро, Т. Ріццо, Ж.-Ж.Руссо, Р. Селман, І.С.Кон, К.К. Платонов, М.А. Пономарьова).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні одне з центральних місць в науці про людину займає проблема спілкування, зокрема дружнього спілкування. Її досліджують філософи, соціологи, психологи, етнографи, педагоги, психіатри та представники інших наук.

За твердженням М.А. Пономарьової, існують психологічні властивості, які сприяють становленню та укріпленню дружби. Такою властивістю є емпатія. М.А. Пономарьова розглядає емпатію як системне утворення, яке включає в себе когнітивний (розуміння емоційного стану іншої людини), емоційний (співпереживання або співчуття, які відчуває суб'єкт до іншого особи), конативний (активна допомога об'єкту емпатії) компоненти [8].

Є.П. Ільїн розглядає теорії виникнення емоцій, які сприяють прояву дружби, їх функції та роль у житті людини, зміни емоційної сфери в онтогенезі і при патології [8].

К.К. Платонов розглядає дружбу як складне моральне почуття, в структуру якого входять: потреба в спілкуванні з суб'єктом дружби, посилена звичкою, що викликає емоцію задоволення від спілкування; спогади про спільну з ним діяльність та її результати; спільні співпереживання, колишні, існуючі і можливі; емоційна пам'ять; почуття обов'язку; страх втрати; престижна (зазвичай ідеалізована) його оцінка. За К.К. Платоновим, почуття дружби до об'єкта іншої статі входить до почуття статевої любові, але може і не бути з нею пов'язано [8].

Ж.-Ж. Руссо зазначає, що перше почуття, до якого сприйнятливий дбайливо вихований юнак, - це не любов, а дружба [4].

Б. Байджеллоу, Т. Берндт, Д. Ла Гайпа, К.Є. Ізард вважають, що дружні стосунки старших підлітків мають багато відмінностей та особливостей [8].

Канадські психологи Б. Байджеллоу і Д. Ла Гайпа, вивчаючи дітей від 6 до 14 років, виявили, що дружба з точки зору нормативних очікувань проходить три стадії розвитку: 1) ситуативні відносини у зв'язку із загальною діяльністю, територіальною близькістю, взаємною оцінкою; 2) договірний характер відносин - неухильне дотримання правил дружби і високі вимоги до характеру один одного; 3) «внутрішньо-психологічна» стадія - першорядне значення набувають особистісні риси: вірність, щирість, здатність до інтимності [4].

Р. Селман, використовуючи методику обговорення дітьми розповідей про взаємини друзів, описує чотири стадії розвитку дружби у школярів 7-12 років, виходячи зі створеної ним когнітивної її моделі [4].

Т. Ріццо і В. Корсаро відзначають, що діти мають про дружбу набагато більш повне уявлення, ніж можуть про неї розповісти [4].

Т. Берндт вказує на те, що реальна дружба характеризується досить складними і динамічними відносинами. В одному випадку може

виявлятися взаємозалежність, обопільна довіра, а в іншому - незалежність, суперництво і навіть конфлікт [4].

Справжня дружба - це взаємини, які допомагають підлітку впоратися з проблемами, що виникають при спілкуванні з тими, хто його друзями не є. Давньоримський філософ Сенека зазначає, що «коли поруч один, - мені здається, що я на самоті і тому можна вільно говорити все, що мені заманеться». Шлюб у своїх найкращих проявах є саме такою дружбаю, скріпленою відданістю [9].

Оскільки проблема дружби актуальна у підлітковому віці у зв'язку з набуттям дитиною у цьому віці самостійності і рис дорослості, то багато письменників, філософів, психологів звертаються до неї у своїх дослідженнях. Зокрема, Франсуаза Дольто період отрочтва і дорослішання називає «рухом до зони змін» [3].

Отже, і вітчизняні, і зарубіжні автори вважають, що дружба – це найкращі довірчі стосунки, які виникають між людьми у міжособистісному спілкуванні і допомагають їм урівноважити своє життя й здобути сенс у ньому.

Мета статті полягає у розкритті соціально-психологічних особливостей дружніх стосунків старших підлітків.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Суспільство, в якому зростають підлітки, має важливий вплив на їх розвиток, взаємини, пристосування. Очікування суспільства та його ціннісні орієнтації формують особистість підлітків, впливають на їх ролі, спрямовують їх майбутнє. Структура і функції суспільства або допомагають їм задовольняти свої потреби, або створюють нові проблеми, стимулюючи подальшу напругу і фрустрацію [2].

Саме суспільству належить роль критика і цензора, саме воно формує цінності, зокрема дружби. Затвердження єдиності, незрівнянності одного рівнозначно визнанню його абсолютної цінності. Саме в цьому полягає одночасно моральний імператив і психологічна цінність дружби. Але на різних стадіях життєвого шляху ця цінність усвідомлюється і переживається по-різному [9]. Розглянемо формування дружніх стосунків у підлітковому віці.

Соціальна ситуація розвитку особистості підлітка відзначається суперечливістю, нерівномірністю переходу від дитинства до дорослості. Головний фактор розвитку особистості підлітка – зростання соціальної активності. Підліток починає шукати інші сфери діяльності, крім навчання: гурткові заняття, спортивні секції, дружні компанії. Соціальна активність підлітків спрямована, насамперед, на прийняття та засвоєння

норм, цінностей і способів поведінки, характерних для світу дорослих та стосунків між ними. Вони дивляться на життя дорослих з дистанції молодших, які вже відчувають в собі сили бути старшими. Ця дистанція - віддаленість від дорослого життя, дозволяє їм зблизитися з однолітками, так як самотність підлітків – це, за визначенням Г.С.Абрамової, «не пустота, це енергетичне джерело, яке вимагає спрямованого виходу енергії» [1].

Серед умов сучасного життя вирізняються такі, що сприяють становленню дорослості підлітків (акселерація фізичного та статевого дозрівання, інтенсивне спілкування з однолітками, більш рання самостійність через зайнятість батьків, величезний потік різноманітної за змістом інформації тощо), і такі, що гальмують цей процес (зайнятість тільки навчанням при відсутності інших серйозних обов'язків, прагнення багатьох батьків надмірно контролювати кожний крок підлітка). Тому спілкування з однолітками – особлива і окрема сфера життя підлітка, надзвичайно важлива для нього. Ці стосунки базуються на принципах рівності, справедливості й тому забезпечують оптимальні умови для зміцнення почуття дорослості у підлітка. Основою для такого спілкування виступає спільність потреб, цінностей, прагнень, інтересів, переживань. Самі підлітки вважають свої переживання з цього приводу найбільш типовими й значущими, тоді як вчителі думають, що підлітків найбільше хвилюють стосунки з ними, а батьки приписують таке ж значення взаєминам у сім'ї. Внаслідок різної суб'єктивної цінності провідних сфер взаємовідносин підлітка для нього самого і для дорослих між ними часто трапляються суперечки. Зокрема, підліток може знайти компанію однолітків, через яку він не слухає батьків, вчителів [9].

Старшим підліткам властиве майже інстинктивне групування з однолітками.

Існують два типи підліткових груп. Одні відрізняються одностатевим складом, наявністю постійного лідера, досить жорстко фіксованою роллю кожного члена, його постійним місцем на ієрархічних сходинках внутрішньогрупових взаємовідносин. Подібні групи зазвичай утворюються тільки з підлітків чоловічої статі. Інший тип підліткових груп відрізняється нечітким розподілом ролей, відсутністю постійного лідера - його функцію несуть різні члени групи залежно від того, чим в даний момент група зайнята. Склад групи зазвичай різностатевий і нестабільний - одні йдуть, інші приходять. Життя такої групи мінімально регламентовано, немає будь-яких чітких вимог, задоволення яких необхідно для вступу до неї [7].

Підлітки і юнаки значно частіше людей старшого віку відчують себе самотніми і незрозумілими. Але почуття самотності виникає не від зовнішньої ізоляції, а від неможливості висловити в спілкуванні всю повноту почуттів, завести дружні стосунки. Середня кількість друзів своєї статі у юнаків від сьомого до десятого класу дещо зменшується (у дівчат такої тенденції немає), а кількість приятелів, навпаки, зростає. Це свідчить про зростаючу вибірковість дружби. При цьому у дівчат різних вікових категорій друзів своєї статі менше, а друзів протилежної статі більше, ніж у хлопців. Серед друзів своєї статі і у хлопців, і у дівчат переважають однолітки [5].

Для старшого підліткового віку типова ідеалізація друзів і самої дружби. Уявлення про дружбу розташовано значно ближче до «ідеального Я» підлітка, ніж до його уявлень про своє особистісне «Я» [6]. Однією з головних неусвідомлюваних функцій підліткової дружби є підтримка самоповаги.

Маючи потребу в сильних емоційних уподобаннях, підлітки часом не помічають реальних властивостей партнера. При всій їх винятковості дружні стосунки в таких випадках зазвичай короткочасні. Чим егоцентричніше дружба, тим імовірніше, що з віком в ній з'являться стосунки ворожості [6].

Непроста ситуація складається і в тому випадку, коли у підлітка немає друзів. Крім школи і домашніх справ, він не знає, куди себе подіти, чим зайнятися. У школі він відчуває себе знедоленим. Не виключено, що при певному розвитку подій підліток може потрапити в секту або сумнівну компанію [5].

Підліткова дружба - складне, часто суперечливе явище. Підліток прагне мати близького, вірного друга і гарячково змінює друзів. Зазвичай він шукає у друга подібності, розуміння і прийняття своїх власних переживань і установок. Друг, який вміє вислухати і поспівчувати (а для цього потрібно мати подібні проблеми або такий же погляд на світ людських відносин), стає своєрідним психотерапевтом. Він може допомогти не тільки краще зрозуміти себе, але і подолати невпевненість у своїх силах, нескінченні сумніви у власній цінності, відчути себе особистістю [8]. Підлітки, за твердженням Ю.І.Фролова, потребують тісного спілкування з однолітками, їхньої підтримки, щоб домогтися успіху в тій або іншій справі [3].

Таким чином, старший підлітковий вік – це період найбільш цінний для формування дружніх стосунків, взаємовпливу однолітків на

поведінку і діяльність, на розвиток комунікативності, емпатії, атракції, довіри.

Розглянемо визначення дружби. Згідно з словником С.І.Ожегова, дружба - це близькі відносини, засновані на взаємній довірі, прихильності, спільності інтересів [10]. Згідно з психологічним словником С.Ю.Головіна, дружба - вид стійких, індивідуально-виборчих міжособистісних відносин, який характеризується взаємною прихильністю учасників, посиленням процесів афіліації, взаємними очікуваннями відповідних почуттів і переваг [2].

На формування дружби впливають такі чинники: проживання поблизу, привабливість, схожість, прояв симпатії тощо. Іноді дружба переростає в пристрасну любов [9].

Існують такі види дружби: братсько-сестринська, дитяча, юнацька та доросла.

Розглянемо братсько-сестринську любов і дружбу. Любов між сестрами і братами - особливий феномен. Старший брат або старша сестра іноді стають першим партнером дитини в грі. Як правило, старші діти в сім'ї разом з батьками піклуються про молодшу дитину і забезпечують їй соціальну підтримку, оскільки вона надзвичайно важлива для психологічного комфорту дитини [2].

Поряд з братсько-сестринською слід розглянути дитячу дружбу. Дитячі ігрові групи, якщо вони не підтримуються дорослими, легко руйнуються; їх прихильності, хоча і вибагливі, обумовлені випадковими, тимчасовими обставинами, а мотиви пов'язані з якимись поодинокими вчинками, що зачіпають особисті інтереси дитини. Розлука з друзями часто викликає у малюків поганий настрій, смуток, розгубленість, пошуки втраченого. Емоційні компоненти атракції явно випереджають розумовий розвиток дитини [9]. Друзі є не у всіх дітей. У такому випадку виникає небезпека зіткнутися з проблемами соціальної адаптації таких дітей. Деякі дослідження свідчать про те, що наявність навіть єдиного близького друга допомагає дитині подолати негативний вплив самотності і неприязні з боку інших дітей [4].

Дитина з часом стає підлітком, вступаючи у особливі відносини один з одним - юнацьку дружбу. Отроцтво і юність завжди вважалися привілейованим «віком дружби». Рання юність означає зростання самостійності, емансипацію від батьків і переорієнтацію на однолітків. Це період бурхливого зростання самосвідомості й обумовленої цим потреби в інтимності. Всі почуття і відносини цього віку відрізняються виключно яскравим емоційним забарвленням [9]; 15-16-річні юнаки та дівчата

тягнуться до старших, жадібно вслухаються в їх слова і вдивляються в їх поведінку. Дружба з дорослими для них цінна і бажана [2]. При цьому більшість старших підлітків віддають перевагу у дружбі одноліткам.

Розглянемо соціально-психологічні особливості дружби дорослих. Зрушення в характері дружби пов'язані не стільки з психофізіологічними, скільки з соціально-психологічними процесами. Три моменти особливо важливі для розуміння психологічних відмінностей дружби дорослих людей від юнацької дружби: 1) відносно завершення формування самосвідомості; 2) розширення і диференціація сфери спілкування і діяльності; 3) поява нових інтимних прихильностей і відносин. Образ власного Я, який у юнака ще тільки формується, у дорослої людини вже склався в певну стійку структуру. Життєвий досвід дозволяє йому більш реалістично оцінювати себе, свої досягнення і можливості. Доросла людина навчається порівнювати свої домагання з можливостями. Функція самопізнання, яка була настільки важливою в юнацькій дружбі, тепер відходить на задній план, і дружнє спілкування значною мірою втрачає свою сповідну функцію. Щоб зняти юнацькі проблеми і труднощі, зумовлені перебільшенням власної унікальності, несхожості на інших, іноді достатньо висловити їх вголос, поділитися з другом. Проблеми, що хвилюють дорослу людину, значно складніше, простою розмовою їх не вирішити. Тому її спілкування з друзями має більш предметний характер [9].

Важливу роль у дружбі грає емпатія, довіра та атракція. Емпатія, згідно з психологічним словником, - це розуміння емоційного стану іншої людини. Здатність індивіда до паралельного переживання тих емоцій, що виникають у іншого індивіда в ході спілкування з ним [12]; розуміння іншої людини шляхом емоційного поглиблення в її переживання. Термін ввів в психологію Е.Тітченер, який розрізняє три види емпатії: емпатія емоційна - заснована на механізмах проекції і наслідування моторним та афективним реакціям іншого; емпатія когнітивна - базується на процесах інтелектуальних порівнянь, аналогіях; емпатія предикативна - розуміється як здатність передбачати афективні реакції іншого в конкретних ситуаціях. Як особливі форми емпатії вчений виділяє: 1) співпереживання - переживання тих же емоційних станів, що відчуває інший, через ототожнення з ним; 2) співчуття - переживання власних емоційних станів у зв'язку з почуттями іншого. Всі ці емпатійні процеси і властивості сприяють формуванню дружби між старшими підлітками і полегшують їх самоідентифікацію з групою та однолітками [12].

Формуванню дружніх стосунків сприяє не тільки емпатія, а й психологічна привабливість. Феномен привабливості називається атракцією. Англійське слово attraction перекладається як «привабливість», «тяжіння», «потяг». У психології цим терміном позначають процес і результат формування позитивного емоційного ставлення. Атракція – це наявність почуття, ставлення до іншої людини і її оцінка. Хоча вже в ранньому віці діти швидко і впевнено визначають свої переваги, досі не ясні причини, з яких вони симпатизують одним дорослим і цураються інших [12].

Один з видів атракції носить назву прихильність. Це також безособистісні відносини, оскільки вони засновані на якомусь повторюваному ритуалі спільної діяльності. В основі формування прихильності лежить ритуал. Спільне дійство, що повторюється, може призвести до посилення емоційної привабливості один одного. Людина витрачає енергію на іншу людину, і та у свою чергу поступово стає для неї дорогою [11].

Вирішальне значення для формування дружби має довіра. Людина швидше оприлюднить свої потреби і турботи, якщо вірить в благі наміри свого опонента [6]. Взаємна довіра необхідно для того, щоб взаємини між людьми приносили їм задоволення і радість, і чим ближчими стають відносини, тим більшої міри довірливості вони вимагають [6]. При спілкуванні однодумців, товаришів по спільній справі прояв довірливого ставлення з боку одних породжує, як правило, у відповідь таку ж довіру у інших. Крім того, довірче ставлення, виявлене однією людиною до іншої під час спілкування, посилює у кожній з них почуття власної цінності, підвищує взаємне прийняття, укріплює право кожної залишатися самою собою [4].

М. Аргайл визначає три причини, за якими встановлюють дружні стосунки: 1) потреба в матеріальній допомозі та інформації, хоча друзі забезпечують її в меншій мірі, ніж сім'я або товариші по службі; 2) потреба в соціальній підтримці у формі поради, співчуття, довірливого спілкування (для деяких заміжніх жінок друзі в цьому відношенні більш важливі, ніж чоловіки); 3) спільні заняття, загальні ігри, спільність інтересів. Також є певні правила дружби (за М.Аргайлом) [4].

І.С. Кон називає такі причини, які стимулюють підлітка вступати у дружні стосунки: 1) потреби суб'єкта, які спонукають його вибрати того чи іншого партнера; 2) властивості партнера, які стимулюють інтерес або симпатію до нього; 3) особливості процесу взаємодії, що сприяють виникненню і розвитку парних відносин; 4) об'єктивні умови такої

взаємодії (наприклад, приналежність до загального кола спілкування, групова солідарність) [4].

Таким чином, основними причинами, з яких люди вступають у дружні стосунки - бажання знайти підтримку та «рідну» душу. У зв'язку з цим було проведено відповідне емпіричне дослідження.

Дослідження схильності до дружби старших підлітків повинно містити, згідно з теоретичною частиною роботи, методи й методики, які вимірюють основні параметри, які впливають на формування дружніх стосунків: рівень прийняття інших, діагностику мотивів афіліації та довіри.

Для вирішення цих питань було використано такі методи дослідження: спостереження, опитування, тестування у рамках констатувального експерименту. Тестування проводилося за допомогою таких методик: «Діагностика прийняття інших» В.Фейя, «Шкала емоційного відгуку» А. Мєграбіяна і Н. Епштейна, «Діагностика мотивів афіліації» А. Мєхрабіяна та «Діагностика довіри» М. Розенберга.

За результатами методики *«Діагностика прийняття інших» В. Фейя* у учнів 10-11-тих класів такі показники: у 25% дівчат 10-го класу спостерігається середній рівень прийняття інших, близький до низького, 75% мають низький рівень прийняття інших, високий та середній рівень, близький до високого відсутні. *Хлопці 10-го класу* мають такі результати: 62,5% мають середній, близький до низького рівень прийняття інших; 37,5% мають низький рівень прийняття інших. Високий та середній, близький до високого, рівень відсутній. Тобто, хлопці більше, ніж дівчата, приймають інших людей, вступають з ними в дружні стосунки.

Показники *дівчат з 11-го класу* є такими: 67% мають середній, близький до низького, рівень прийняття інших, 33% мають низький рівень прийняття інших. *У хлопців з 11-го класу* спостерігаються такі показники: 8% мають середній, близький до високого, рівень прийняття інших, 67% мають середній, близький до низького, рівень, 25% мають низький рівень сприйняття інших. Високий рівень відсутній.

Таким чином, показники прийняття інших у дівчат 11-го класу збільшуються порівняно з дівчатами 10-го класу, у хлопців 11-го класу прийняття інших людей збільшується суттєво, з'являється навіть у 8% респондентів середній рівень прийняття, близький до високого. Отже, старші підлітки 11-го класу більш схильні до прояву дружби, порівняно з підлітками 10-го класу.

За результатами опитувальника «Шкала емоційного відгуку» А. Мехрабіана і Н. Епштейна у старших підлітків спостерігаються такі результати: у дівчат 10-го класу 50 % мають високий рівень емоційного відгуку, 50% мають нормальний рівень емоційного відгуку. Дуже високий, низький та дуже низький рівень відсутні. У хлопців 10-го класу такі результати: 100 % мають нормальний рівень емоційного відгуку. Дуже високий, високий, дуже низький та низький рівень відсутні.

Дівчата з 11-го класу мають такі показники: 11 % мають дуже високий рівень емоційного відгуку, 67 % мають високий рівень, 22 % мають нормальний рівень, низький та дуже низький рівень відсутні. Хлопці з 11-го класу мають такі результати: 75 % мають високий рівень емоційного відгуку, 25 % мають нормальний рівень. Дуже високий, низький та дуже низький рівень відсутні.

Отже, у дівчат 10-го класу спостерігається у рівній мірі як високий, так і нормальний рівень емоційного відгуку, у хлопців превалює його нормальний рівень. Динаміка емоційного відгуку суттєво збільшується як у дівчат 11-го класу (з'являється 11% респондентів дуже високого рівня), так і у хлопців, з яких на 25% більше порівняно з хлопцями 10-го класу мають високий рівень емоційного відгуку, що сприяє налагодженню дружніх стосунків.

За результатами «Діагностики мотивів афіліації» А. Мехрабіана отримані такі дані: дівчата 10-го класу мають такі результати: 44 % мають високий рівень прагнення до прийняття іншими та високий рівень страху відкидання, що свідчить про те, що страх бути відкинутим групою перешкоджає задоволенню їх потреби у прийнятті, у спілкуванні з іншими людьми; 66% дівчат мають високий рівень прагнення до прийняття іншими і низький рівень страху відкидання, що свідчить про те, що для них характерний мотив «прагнення до прийняття групою». Низький рівень прагнення до прийняття іншими і низький рівень страху відкидання, а також низький рівень прагнення до прийняття іншими і високий рівень страху відкидання відсутні. Хлопці 10-го класу мають такі результати: 25 % мають високий рівень прагнення до прийняття іншими і високий рівень страху відкидання, 75 % мають високий рівень прагнення до прийняття іншими і низький рівень страху відкидання. Низький рівень прагнення до прийняття іншими і низький рівень страху відкидання, а також низький рівень прагнення до прийняття іншими і високий рівень страху відкидання відсутні. Отже, хлопці 10-го класу більш схильні до прагнення бути прийнятими групою, ніж дівчата.

У дівчат 11-го класу такі показники: 64% мають високий рівень прагнення до прийняття іншими та високий рівень страху відкидання, 36% - високий рівень прагнення до прийняття іншими і низький рівень страху відкидання. Низький рівень прагнення до прийняття іншими і низький рівень страху відкидання, а також низький рівень прагнення до прийняття іншими і високий рівень страху відкидання відсутні. У хлопців 11-го класу 10% мають високий рівень прагнення до прийняття іншими та високий рівень страху відкидання, 80% мають високий рівень прагнення до прийняття іншими і низький рівень страху відкидання, 10 % мають низький рівень прагнення до прийняття іншими і низький рівень страху відкидання, що свідчить про наявність у них внутрішнього дискомфорту, небажання зближуватися, вступати у дружні стосунки. Низький рівень прагнення до прийняття іншими і низький рівень страху відкидання відсутній (Додаток К).

Таким чином, у хлопців 10-го класу спостерігається більш високий мотив прагнення бути прийнятими групою, ніж у дівчат. Але ситуація у 11-му класі свідчить про зростання у дівчат страху відкидання іншими, невпевненості у собі, тобто негативної динаміки, натомість у хлопців 11-го класу суттєво зменшується кількість респондентів з високим страхом відкидання, дещо збільшується (з 75% до 80%) кількість підлітків з високим рівнем прагнення бути прийнятими групою, але з'являється група хлопців-респондентів (10%) з небажанням зближуватися з іншими, вступати у дружні стосунки з ними, більш індивідуалізованих і байдужих.

За результатами методики «Шкала довіри» Маршалла Розенберга отримано такі дані: 44% дівчат з 10-го класу мають низький рівень довіри, 33% - середній рівень, 23% респондентів мають високий рівень довіри. Хлопці з 10-го класу мають такі результати: у 12% - високий рівень довіри, у 37% - середній рівень, 51% мають низький рівень довіри.

Усі дівчата з 11-го класу мають низький рівень довіри (100%). Середній та високий рівень відсутні. 30% хлопців з 11-го класу мають середній рівень довіри, а 70% - низький рівень. Високий рівень відсутній.

Отже, динаміка довіри від 10-го до 11-го класу дуже негативна як у дівчат, так і у хлопців. Якщо у респондентів 10-го класу (у хлопців і дівчат) спостерігалися показники високого рівня довіри (23% і 12% відповідно), то у 11-му класі у дівчат немає не тільки високого, а й середнього рівня довіри, вони не довіряють одноліткам, стають більш індивідуалізованими; у хлопців 11-го класу зростає показник низького рівня довіри порівняно з підлітками 10-го класу, що негативно впливає на формування дружніх стосунків.

Висновки. Отже, за допомогою констатувального експерименту виявлено, що в більшості старших підлітків наявний низький рівень емоційного відгуку, прийняття інших та рівень довіри один одному, що не сприяє формуванню дружніх стосунків. Проте існують підлітки як жіночої, так і чоловічої статі з високим рівнем афіліації, довіри та емоційного відгуку. На сформованість дружніх стосунків впливають наявність комунікативних здібностей, позитивна самооцінка, доброзичливість, вміння співчувати, довіряти іншим.

Література

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология / Г.С.Абрамова. - М. : Издательский центр «Академия», 1999. — 672 с.
2. Долджин К. Психология подросткового и юношеского возраста / К.Долджин, Ф.Райс. - СПб. : Питер, 2010. – 816 с.
3. Дольто Франсуаз. На стороне подростка; [перевод с фр. А. К. Борисовой; предисл. М.М. Безруких] / Франсуаз Дольто. — Екатеринбург : Рама Паблишинг, 2010. — 423 с.
4. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П.Ильин. - СПб. :Питер, 2001. – 752 с.
5. Казанская В.Г. Подросток, трудности взросления / В.Г Казанская. - 2-е издание, дополненное. - СПб. : Питер, 2008. - 431 с.
6. Кон И.С. Дружба / И.С.Кон. - СПб. : Питер, 2005. – 330 с.
7. Кон.И.С. Психология старшеклассника : пособие для учителей / И.С.Кон. - М. : Просвещение, 1980. - 192 с.
8. Кулагина И.Ю. Возрастная психология : полный жизненный цикл развития человека : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / И.Ю. Кулагина, В.Н. Колюцкий. - М. : ТЦ «Сфера», 2001. – 464 с.
9. Майерс Дэвид. Изучаем социальную психологию / Дэвид Майерс. –М. : Дельфа, 2005. – 252 с.
10. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И.Ожегов. - М. : Мир и Образование, 2010. – 736 с.
11. Петрушин С.В. Любовь и другие человеческие отношения / С.В.Петрушин. — СПб. : Речь, 2006. — 144 с.
12. Пономарева М.А. Эмпатия : теория, диагностика, развитие: монография / М.А. Пономарева. – Минск : Бестпринт, 2006. – 76 с.

References

1. Abramova G.S. Vozrastnaya psihologiya / G.S.Abramova. - M. : Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», 1999. — 672 s.
2. Doldzhin K. Psihologiya podrostkovogo i yunosheskogo vozrasta / K.Doldzhin, F.Rays. - SPb. : Piter, 2010. – 816 s.

3. Dol'to Fransuaz. Na storone podrostka; [perevod s fr. A. K. Borisovoy; predisl. M.M. Bezrukih] / Frantsuaz Dol'to. — Ekaterinburg : Rama Publishing, 2010. — 423 s.
4. Il'in E.P. Emotsii i chuvstva / E.P. Il'in. - SPb. : Piter, 2001. — 752 s.
5. Kazanskaya V.G. Podrostok, trudnosti vzrosleniya / V.G. Kazanskaya. - 2-e izdanie, dopolnennoe. - SPb. : Piter, 2008. - 431 s.
6. Kon I.S. Druzhba / I.S. Kon. - SPb. : Piter, 2005. — 330 s.
7. Kon I.S. Psihologiya starsheklassnika : posobie dlya uchiteley / I.S. Kon. - M. : Prosveschenie, 1980. - 192 s.
8. Kulagina I.Yu. Vozrastnaya psihologiya : polnyj zhiznennyj tsikl razvitiya cheloveka : uchebnoe posobie dlya studentov vysshih uchebnyh zavedeniy / I.Yu. Kulagina, V.N. Kolyutskiy. - M. : TTs «Sfera», 2001. — 464 s.
9. Mayers Devid. Izuchaem sotsial'nyuyu psihologiyu / Devid Mayers. — M. : Del'fa, 2005. — 252 s.
10. Ozhegov S.I. Tolkovyj slovar' russkogo yazyka / S.I. Ozhegov. - M. : Mir i Obrazovanie, 2010. — 736 s.
11. Petrushin S.V. Lyubov' i drugie chelovecheskie otnosheniya / S.V. Petrushin. — SPb. : Rech', 2006. — 144 s.
12. Ponomareva M.A. Empatiya : teoriya, diagnostika, razvitie: monografiya / M.A. Ponomareva. — Minsk : Bestprint, 2006. — 76 s.

Черных Л.А.

Особенности дружеских отношений старших подростков

В статье приведены результаты исследования уровня склонности к дружбе старших подростков. Определены виды, причины и значение дружбы, а также особенности развития ребенка в старшем подростковом возрасте, которые способствуют формированию дружеских отношений. Источников - 12.

Ключевые слова: дружба, дружеские отношения, эмпатия, аттракция, склонность к дружбе, доверие, аффилиация.

Chernykh L. A.

Features of friendly relations of adolescents

The article presents the results of research of a level of propensity to friendship adolescents. Outlines the types, causes and the importance of friendship and features of development of the child in the late teen years, which contribute to the development of friendly relations. Sources - 12.

Key words: friendship, empathy, attraction, the propensity to friendship, trust, affiliation.

Черних Лариса Анатоліївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.